

6. Næringene

Produksjonsutviklingen fra 2008 til 2009 var sterkt preget av finanskrisen med påfølgende svikt i etterspørselen etter varer og tjenester. De aller fleste næringsområdene opplevde en reduksjon i etterspørselen, og for noen både i hjemmemarkedet og i eksportmarkedet. Bygge- og anleggsnæringen med et toppår i 2008 reduserte produksjonen med nesten 5 prosent fra 2008 til 2009. Også produksjonen i industrien falt kraftig med den sterkeste nedgangen siden 1970. Tall fra nasjonalregnskapet viser ellers at bruttoproduktet i privat tjenesteyting falt med 1,1 prosent fra 2008 til 2009. I kapittelet kan man også lese om "veien videre i klimaforhandlingene" og finne beregninger av de samfunnsøkonomiske kostnadene ved å nå det innenlandske målet for kutt i CO₂-utslipp (Klimakur 2020).

6.1 Utvinning av råolje og naturgass

Produksjon og markedsforhold

I 2009 var verdien av olje- og gassproduksjonen 527,3 milliarder kroner, mot 708,6 milliarder kroner i 2008 ifølge nasjonalregnskapet. Fallet fra 2008 til 2009 skyldes både lavere olje- og gasspriser og nedgang i oljeproduksjonen.

Eksportverdien av råolje falt fra 359,4 milliarder kroner i 2008 til 246,6 milliarder i 2009. Tilsvarende falt eksportverdien av naturgass fra 218,1 til 187,1 milliarder kroner. I tillegg kommer eksport av LPG, råbensin, whitespirit mv. Dette utgjorde 30,0 milliarder kroner i 2009. Samlet eksportverdi av petroleumprodukter var i 2009 på 463,7 milliarder kroner.

Tabell 6.1. Produksjon av olje (inkl. NGL og kondensat) og gass. 2009

	Produksjon 2009 Tusen Sm ³ o.e.	Endring fra 2008		Andel av henholdsvis olje- og gass- produksjonen Prosent
		Tusen Sm ³ o.e.	Prosent	
Petroleum i alt	239 392	-2 450	-1,0	
Olje i alt	135 922	-6 675	-4,7	100
Herav:				
Ekofisk	14 935	-1 190	-7,4	11
Grane	10 724	687	6,8	8
Åsgard	10 246	275	2,8	8
Oseberg	9 183	-1 032	-10,1	7
Troll Vest	8 913	-330	-3,6	7
Gullfaks	8 592	-1 021	-10,6	6
Snorre	6 617	-2 038	-23,5	5
Gass i alt	103 470	4 225	4,3	100
Herav:				
Troll Øst	24 402	-5 337	-17,9	24
Ormen Lange	20 782	9 345	81,7	20
Åsgard	12 247	830	7,3	12
Sleipner Øst	9 999	-1 336	-11,8	10
Kvitebjørn	5 080	2 077	69,2	5

Kilde: Oljedirektoratet.

Den samlede produksjonen av petroleum på norsk sokkel falt med 1,0 prosent til 239,4 millioner standard kubikkmeter oljeekvivalenter (Sm³ o.e.) fra 2008 til 2009. Av den totale produksjonen utgjorde produksjonen av råolje inkl. NGL og kondensat 57 prosent, og produksjonen av naturgass 43 prosent. Oljeproduksjonen gikk ned med 4,7 prosent fra 2008 til 2009. Det var nedgang på de fleste felt. Produksjonen av olje var i fjor 36,3 prosent lavere enn toppnivået i 2000. Gassproduksjonen fortsetter å øke, og steg med 4,3 prosent fra 2008 til 2009. Det er hovedsakelig det nye gassfeltet Ormen Lange som bidrar til økningen, mens gassproduksjonen på Troll viser nedgang. Siden 2000 har utvinningen av gass mer enn doblet seg.

Ved utløpet av 2009 var det produksjon på 65 felt på norsk kontinentalsokkel. Det kom i drift seks nye felt i løpet av året. Av disse er Rev, Volund og Delta lokalisert i Nordsjøen og Alve, Tyrihans og Yttergryta befinner seg i Norskehavet.

Ekofisk, som markerte starten på norsk oljevirkosomhet i 1971, stod for om lag 11 prosent av total oljeproduksjon i 2009. Andre felt med betydelig oljeproduksjon i 2009 er Grane, Åsgard og Oseberg.

Den norske produksjonen av naturgass domineres av de fire store feltene Troll, Ormen Lange, Åsgard og Sleipner. I 2009 produserte disse fire feltene henholdsvis 24, 21, 12 og 10 millioner Sm³ o.e. naturgass, eller 66 prosent av den samlede gassproduksjonen på norsk sokkel.

Fra starten i 1971 og fram til utgangen av 2009 har det til sammen blitt produsert 5,3 milliarder Sm³ o.e. på norsk sokkel, ifølge Oljedirektoratet. De totale utvinnbare ressursene, inkludert det som allerede er produsert, anslås til ca 13 milliarder Sm³ o.e., med et usikkerhetsspenn mellom 10 og 17 milliarder Sm³ o.e. De gjenværende utvinnbare ressursene er altså beregnet til 7,7 milliarder Sm³ o.e. Gjenværende reserver i felt som er omfattet av godkjent plan for utbygging og drift (PUD) anslås til 3,1 milliarder Sm³ o.e., tilsvarende 40 prosent av de antatt totalt gjenværende utvinnbare ressursene.

Tabell 6.2. Produksjons- og eksportutvikling for olje og gass

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Produksjon¹												
Samlet produksjon, millioner Sm³ o.e.	226,3	230,7	244,4	252,3	259,0	262,5	264,0	257,2	248,9	237,6	241,8	239,4
Olje	168,7	168,7	181,2	180,9	173,6	165,5	162,8	148,1	136,6	128,3	122,7	115,5
NGL	7,4	7,0	7,2	10,9	11,8	12,9	13,6	15,7	16,7	16,6	16,0	16,0
Kondensat	6,0	6,5	6,3	6,6	8,0	11,1	9,1	8,4	8,0	3,1	3,9	4,4
Gass	44,2	48,5	49,7	53,9	65,5	73,1	78,5	85	87,6	89,7	99,2	103,5
Eksport, millioner Sm³ o.e.												
Olje	156,2	152,9	163,8	169,0	161,3	151,0	150,3	134,3	122,1	119,4	108,3	102,1
Gass	42,7	46,7	48,5	50,5	64,4	71,1	76,3	82,5	84,6	85,7	94,6	96,6
Eksportverdi ² , milliarder kroner	118,3	159,2	306,6	295,7	257,3	257,9	312,8	392,6	456,1	444,2	577,5	433,7
Oljepris, Dollar per fat Brent Blend	13,34	18,03	28,53	24,86	25,04	28,48	38,04	55,23	66,11	72,66	98,52	62,67
Oljepris, Kroner per fat Brent Blend	100,62	141,00	252,10	223,47	198,45	201,44	255,41	356,20	422,84	422,07	537,24	388,41

¹ Netto salgbare mengde.² Eksklusive eksport av LPG, råbensin, whitespirit mv.

Kilde: Oljedirektoratet, Statistisk sentralbyrå og Ecwin.

Tabell 6.3. Påløpte og antatte investeringskostnader. Utvinning av råolje og naturgass og rørtransport. Millioner kroner

	2005	2006	2007	2008	2009 ¹	2010 ¹
I alt	88 478	95 740	109 637	123 882	141 208	138 534
Utvinning av råolje og naturgass i alt	78 463	90 442	106 013	122 120	140 432	137 648
Leting og konseptstudier	7 537	11 718	17 921	24 411	29 706	28 998
Feltutbygging og felt i drift	53 913	60 328	76 764	92 801	103 961	101 614
Feltutbygging	19 518	21 316	30 762	35 184	37 697	28 550
Varer	6 247	8 179	11 179	21 439	20 309	13 379
Tjenester	8 405	8 542	12 765	8 551	9 195	4 457
Produksjonsboring	4 866	4 594	6 817	5 193	8 193	10 714
Felt i drift	34 395	39 013	46 003	57 617	66 264	73 064
Varer	2 082	3 295	4 059	5 022	6 215	11 548
Tjenester	8 411	11 874	15 087	21 625	26 072	22 273
Produksjonsboring	23 901	23 844	26 857	30 970	33 977	39 243
Landvirksomhet ²	17 014	18 396	11 327	4 907	6 764	7 037
Rørtransport	10 015	5 297	3 624	1 763	776	886

¹ Anslag. Registrert 4. kvartal 2009.² Omfatter kontorer, baser og terminalanlegg på land.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

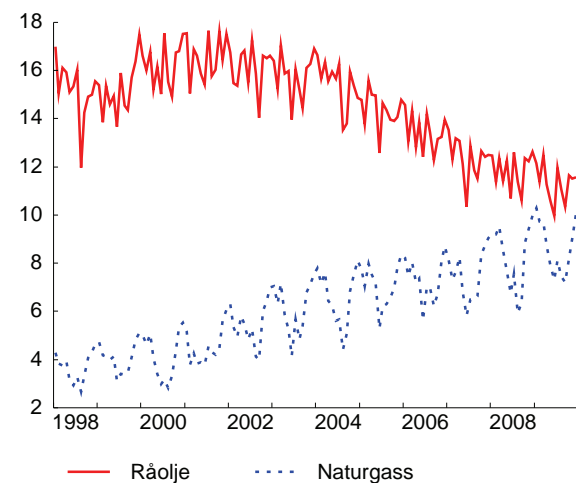
Prisutviklingen

Den gjennomsnittlige prisen på Nordsjøoljen Brent Blend var 62,7 dollar per fat i 2009, ned hele 36,4 prosent fra året før. Omregnet til norske kroner falt oljeprisen med 27,7 prosent til 388 kroner per fat.

Mot slutten av desember 2008 nådde oljeprisen bunnen etter kollaps i oljeetterspørselen i kjølvannet av finanskrisen, og på julaften i 2008 ble oljeprisen notert til 36,5 dollar per fat. Deretter snudde oljeprisen og ble notert til over 50 dollar per fat den 6. januar. Prisoppgangen kom hovedsakelig som følge av at OPECs vedtatte produksjonskutt gjennom høsten, stort sett var blitt overholdt av medlemslandene. I tillegg ble prisoppgangen understøttet av kaldt vær, gasskonflikten mellom Russland og Ukraina og krigen i Gaza. Etter

6. januar snudde oljeprisen ned på grunn av stadig forverrede utsikter for verdensøkonomien, og Brent Blend ble i de neste to månedene stort sett handlet i intervallet mellom 40 og 45 dollar per fat. Fra 11. mars til 11. juni økte oljeprisen gradvis fra 41,40 dollar per fat til 71,79 dollar per fat. Fortsatte produksjonskutt i OPEC, enorme stimuleringspakker fra regjeringer og IMF, samt pengepolitiske lettelsener og stigende kapitalmarkeder overskygget en fortsatt svak utvikling i oljeetterspørselen og bidro til oppgang i oljeprisen.

Fra 29. juni til 8. juli falt oljeprisen med over 10 dollar til 60,43 dollar per fat pga stigende usikkerhet knyttet til verdensøkonomien og lavere enn forventet oljeetterspørsel i USA.

Figur 6.1. Olje- og gassproduksjon. Råolje (millioner tonn) og naturgass (milliarder Sm³). Ujusterte tall

Kilde: Oljedirektoratet.

Fra midten av juli til 5. august økte oljeprisen med 15 dollar per fat til 75,51 dollar per fat. Økonomiske nøkkeltall slo bedre ut enn fryktet og oljemarkedet steg i takt med finansmarkedene.

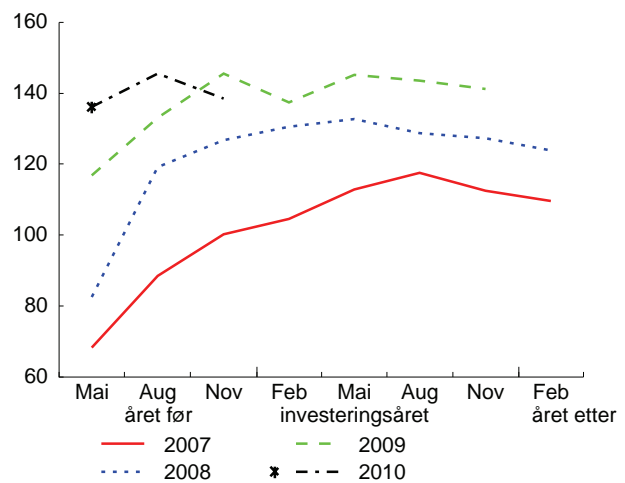
Oljeprisen fortsatte å utvikle seg i relativ sterk korrelasjon til de toneangivende finansmarkedsindeksene utover høsten. Både oljeprisens og aksjeindeksenes utvikling var tett knyttet til endringer i økonomiske nøkkeltall som indikerte hvor fort, sterkt og robust den globale økonomien ville bedre seg. Oljeprisen var til en viss grad frakoblet de fundamentale realiteter i oljemarkedet, som fortsatt ble karakterisert av svak oljeetterspørsel og høye lagernivåer. Markedsaktørene i oljemarkedet hadde gjennom krisen fått tillit til at OPEC ville klarere markedet med flere produksjonskutt om nødvendig. Oljeprisen ble derfor i større grad drevet av utviklingen i forventningene til framtidig oljeetterspørsel enn av faktisk etterspørsel.

Fra 5. august til midten av oktober ble Brent Blend handlet innenfor intervallet 65 til 75 dollar per fat. Oljeprisen steg så til nesten 80 dollar per fatet i slutten av oktober for deretter å holde seg sterk gjennom hele november. Oljeprisen falt noe tilbake i starten av desember. Gjennomsnittlig oljepris i november og desember var på henholdsvis 77,58 og 75,21 dollar per fat.

Investeringer

SSB samler hvert kvartal inn oljeselskapenes egne anslag for fremtidige investeringskostnader. Statistikken inkluderer alle aktive lisenser, alle felt og rør som er i drift og som skal bygges ut, som har godkjent eller fritak for PUD, samt landanlegg direkte knyttet mot olje- og gassproduksjonen. Investeringstallene som presenteres her er fra tellingen i november i fjor, og omtales som 4. kvartal. Tallene for 2009 representerer derfor påløpte tall for de første tre kvartalene pluss selskapenes anslag for 4. kvartal. Anslagene for 2010 er hovedsakelig basert på budsjettforslag fremlagt 1. oktober.

Figur 6.2. Årsanslag for investeringskostnader i oljevirkosheten. Milliarder kroner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Anslag 2009

Ifølge anslagene fra 4. kvartal 2009, var de samlede investeringer i olje- og gassvirksomhet og rørtransport 141,2 milliarder kroner i 2009. Dette er en økning på 17,3 milliarder kroner fra 2008. Økningen fra 2008 kom innenfor alle investeringsområder med unntak av rørtransport, der anslagene indikerer nedgang. Fra 2002 til 2009 har de nominelle investeringene på norsk kontinentalsokkel økt med 161 prosent. Oppgangen fra 2002 til 2005 kan hovedsakelig tilskrives utbyggingen av de store feltene Snøhvit og Ormen Lange med tilhørende terminaler og rørledninger. Den videre oppgangen kom hovedsakelig som følge av den kraftige økningen i oljeprisen i årene fra 2003 til 2008. Oljeprisøkningen førte til økt leteaktivitet og utløste en rekke nye utbyggingsprosjekter og prosjekter knyttet til eksisterende infrastruktur. I tillegg førte den høye investeringsaktiviteten til kapasitetsproblemer i leverandørindustrien og dermed til dyrere innsatsfaktorer i oljenæringen. Dette bidro til høyere nominelle investeringer.

Investeringene til letevirksomhet i 2009 ble i 4. kvartal 2009 anslått til 29,7 milliarder kroner, en økning med 5,3 milliarder fra året før. Av dette ble 21,8 milliarder kroner brukt på undersøkelsesboring – 6,2 milliarder mer enn i 2008. Det ble påbegynt hele 65 letebrønner på norsk kontinentalsokkel i 2009, ni flere enn i 2008. Det ble boret 46 brønner i Nordsjøen og 19 i Norskehavet. Det ble gjort 28 nye funn, 21 i Nordsjøen og 7 i Norskehavet. Samlet ressurstilvekst fra disse funnene er ifølge Oljedirektoratet beregnet til mellom 36 og 94 millioner Sm³ utvinnbar olje og mellom 37 og 154 milliarder Sm³ utvinnbar gass. Ressurstilveksten i 2009 er noe høyere enn i 2008. Oljefunnene er stort sett gjort i Nordsjøen mens gassressursene for det meste er funnet i Norskehavet.

Investeringer til feltutbygging i 2009 ble anslått til 37,7 milliarder kroner. Dette er 2,5 milliarder mer

enn de endelige utbyggingsinvesteringene i 2008. Det ble startet opp to nye feltutbyggingsprosjekter i 2009, Goliat i Barentshavet og Oselvar i Nordsjøen. De største utbyggingsinvesteringene ble i 2009 gjort på feltene Skarv og Gjøa. Investeringer til felt i drift i 2009 ble i 4. kvartal anslått til 66,3 milliarder kroner – 8,6 milliarder mer enn endelige tall for 2008. De høyeste driftsinvesteringene i 2009 ble gjort på Ekofisk, Troll, Valhall og Ormen Lange. Investeringer til oppstrømsrelatert landvirksomhet i 2009 ble i 4. kvartal anslått til 6,8 milliarder kroner, dette er 1,9 milliarder mer enn de endelige investeringstall for 2008. Økningen har sammenheng med at investeringene på terminalene knyttet til Snøhvit og Gassled var høyere i 2009. Investeringene i rørtransport ble i 4. kvartal anslått til 0,8 milliarder kroner for 2009. Dette er 1,0 milliarder lavere enn de endelige tall for 2008. Nedgangen skyldes hovedsakelig at gassrørledningen mellom Kollsnes og Mongstad ble ferdigstilt tidlig i 2009.

Anslag 2010

Investeringene i olje- og gassvirksomheten for 2010, inkludert rørtransport, ble i 4. kvartal 2009 anslått til 138,5 milliarder kroner. Dette er 6,9 milliarder lavere enn anslått i kvartalet før. Anslaget er videre 7,0 milliarder kroner lavere enn tilsvarende anslag for 2009, gitt i 4. kvartal 2008. Nedgangen kommer innenfor feltutbygging og felt i drift, mens anslagene indikerer investeringer på omtrent samme nivå som for 2009 innenfor investeringsområdene landvirksomhet, rørtransport og lettevirksomhet.

Investeringene til leting i 2010 ble anslått til 29,0 milliarder kroner i 4. kvartal 2009 – ned hele 6 milliarder kroner sammenlignet med anslaget gitt i kvartal før. Likevel ligger anslaget på samme nivå som tilsvarende tall gitt for 2009 i 4. kvartal 2008. Mange felt på norsk kontinentalsokkel har passert toppen og produksjonen er avtagende. For å forlenge disse feltenes levetid og optimalisere driften motiveres operatørene til å fremskaffe mulige tilleggsressurser. Derfor bores og planlegges det mange avgrensings- og letebrønner i nærheten av eksisterende infrastruktur.

Investeringene til feltutbygging i 2010 ble i 4. kvartal 2009 anslått til 28,6 milliarder kroner – 0,3 milliarder lavere enn anslått for 2010 i det foregående kvartalet. Anslaget er 5,9 milliarder lavere enn tilsvarende anslag for 2009, gitt i 4. kvartal 2008. Det kan komme til nye prosjekter, som vil kunne bidra til å øke utbyggingsinvesteringene i 2010 utover det som ligger inne i tellingen fra 4. kvartal 2009. Det klart største av disse er Gudrun. Utbyggingsprosjekter blir inkludert i investeringstillingen først etter at de er blitt godkjent av myndighetene.

Anslaget for investeringer i felt i drift i 2010 var i 4. kvartal 2009 på 73,1 milliarder kroner – 0,4 milliarder lavere enn anslått for 2010 i kvartalet før. Sammenlignet med tilsvarende anslag for 2009, gitt i 4. kvartal 2008, representerer dette en nedgang på 0,9

milliarder kroner. Det er også i 2010 spesielt feltene Ekofisk, Troll, Valhall og Ormen Lange som skiller seg ut med høye investeringsnivå.

Investeringene til landvirksomhet i 2010 ble i 4. kvartal 2009 anslått til 7 milliarder kroner. Anslaget ligger på samme nivå som tilsvarende anslag gitt for 2009. Investeringene til rørtransport i 2010 ble anslått til 0,9 milliarder kroner, dette er samme nivå som tilsvarende anslag gitt for 2009 i 4. kvartal 2008.

6.2. Industri og bergverksdrift

Produksjon og markedsforhold

Bruttoproduktet i industri og bergverksdrift målt i faste priser falt med 5,9 prosent fra 2008 til 2009, viser tall fra nasjonalregnskapet. Dette er den kraftigste nedgangen som er registrert for industriproduksjonen siden 1970. Utviklingen gjennom 2009 var preget av en markert svikt i internasjonal og hjemlig etterspørsel grunnet den økonomiske krisen som oppsto høsten 2008. Bedring i etterspørselen fra hjemmemarkedet og i noen grad fra utlandet sørget for at industriproduksjonen tok seg noe opp i 2. halvår 2009, men veksten viste tegn til å flate ut mot slutten av året.

Bruttoproduktet i industri og bergverksdrift utgjorde 13,1 prosent av bruttonasjonalproduktet for Fastlands-Norge i 2009. Det var 280 000 sysselsatte i industrien i 2009, som er 4,3 prosent færre enn i 2008. Sysselsettingen gikk klart ned i næringer som metallindustri, produksjon av kjemiske råvarer og i trelast- og trevareindustrien. Sysselsettingen gikk samlet sett ned med 3,6 prosent i verkstedindustrien. Industriens andel av samlede timeverk i Norge var 11,8 prosent i 2009, litt ned fra 2008. I bergverksdrift var 4 400 sysselsatt i 2009, litt færre enn i 2008.

Markedsutviklingen for tradisjonelle industri- og bergverksprodukter viser at det var etterspørselen fra utlandet som sviktet mest i 2009, både i volum og verdi. Eksportvolumet falt med 9,4 prosent fra 2008 til 2009, se tabell 6.5. Det var et kraftig fall i eksporten i 1. halvår 2009, men markedssituasjonen bedret seg noe fra 3. kvartal 2009. Viktig for omslaget i 3. kvartal var at etterspørselen etter verkstedprodukter og industrielle råvarer snudde. Det var videre en nedgang på 13,1 prosent i importen av tradisjonelle industrivarer i 2009 sammenlignet med året før. Dette kan blant annet knyttes til lavere import av råstoff til norsk aluminiumsproduksjon. Prisutviklingen for tradisjonelle industri- og bergverksprodukter var negativ i 2009, med en nedgang på 2,1 prosent sammenlignet med 2008.

Produksjonen i metallindustrien falt kraftig i 2009 og tall fra nasjonalregnskapet viser en nedgang på nesten 20 prosent sammenlignet med året før, samtidig som metallprisene falt med rundt 21 prosent. Situasjonen bedret seg noe i 2. halvår 2009 hvor fallet i produksjon og priser stoppet opp og endte i en viss vekst. Produksjonen i norsk metallindustri var likevel mindre

Tabell 6.4. **Industri og bergverksdrift. Produksjon og faktoreterspørsel. Prosentvis endring fra foregående periode**

	Mrd.kr ¹		Volum		Pris	
	2009	2008	2008	2009	2008	2009
Bruttoprodukt	201,3	2,3	-5,9	-0,2	4,6	
Bruttoinvesteringer i alt	24,2	10,2	-29,1	4,6	2,2	
Bruttoinvesteringer i bygg og anlegg	6,2	25,4	-43,4	5,8	1,8	
Bruttoinvesteringer i maskiner	18,0	4,2	-22,2	4,1	2,4	
Sysselsetting ²	284,4	2,2	-4,2			

¹ Nivå tall i løpende priser, ujusterte tall.

² Lønnstakere og selvstendige, 1 000 personer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.5. **Markedsutviklingen for tradisjonelle industri- og bergverksprodukter¹. Prosentvis endring fra foregående periode**

	Mrd.kr		Volum		Pris	
	2009	2008	2009	2008	2009	2009
Produksjon	575,8	1,0	-6,6	4,2	-2,1	
Eksport ²	223,5	4,5	-9,4	0,8	-8,4	
Hjemmeleveranser	352,3	-17,3	-4,7	6,5	1,6	
Import	389,1	0,2	-13,1	4,3	-1,2	
Innenlandsk anvendelse	741,4	-8,6	-9,3	5,3	0,2	
Lagerendringer	-81,3	..	..	..	..	
Innenlandsk etterspørsel	822,7	-4,5	-4,0	5,2	-0,2	

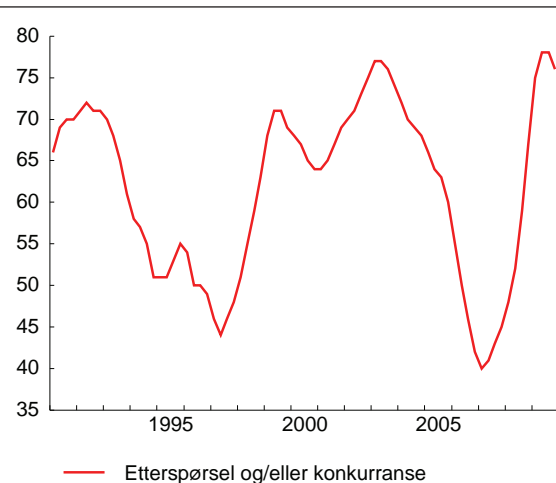
¹ Tradisjonelle industri- og bergverksprodukter er en analytisk gruppering som ikke omfatter skip, oljeplattformer og moduler samt petroleumforbindelser som krever liten bearbeiding. Industri og bergverksprodukter er ellers definert i henhold til den internasjonale produktklassifisering CPA - Classification of Products by Activity.

² Inneholder reeksport.

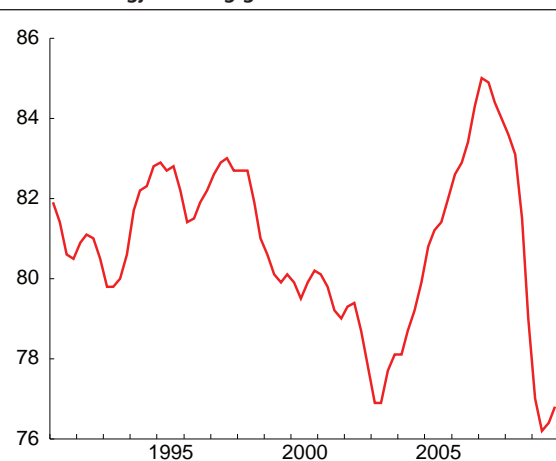
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i 4. kvartal 2009 enn på samme tid året før, og kapasitetsutnyttelsen i næringen var fremdeles klart lavere enn før krisen høsten 2008. Norsk trelast- og trevareindustri samt treforedling har også hatt en klar nedgang i produksjonen i 2009 sammenlignet med 2008. Dette henger sammen med lavere byggeaktivitet i Norge og svak etterspørsel etter treforedlingsprodukter internasjonalt. Utover i 2009 har situasjonen for norsk trelast- og trevareindustri bedret seg noe, men produksjonen var fremdeles klart lavere enn på samme tid året før. Vansker med tilgangen på råstoff og tekniske problemer har ellers bidratt til at produksjonen i norsk solcellerelatert industri har variert betydelig gjennom 2009. Produksjonen i denne delen av industrien er ellers sikret gjennom langsiktige kontrakter. Ny produksjonskapasitet ble tatt i bruk på slutten av året og dette bidro til at produksjonen innen kjemiske råvarer gikk opp med 18,3 prosent i 4. kvartal 2009 sammenlignet med kvartalet før.

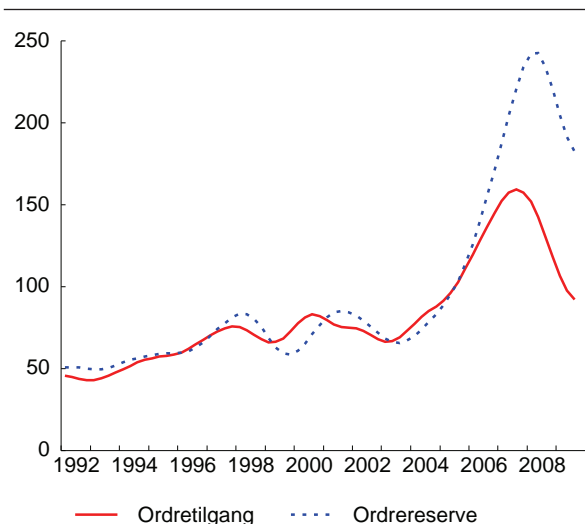
Veksten i investeringer i norsk petroleumsvirksomhet over flere år har bidratt til videre oppgang for produksjon av oljeplattformer i 2009. Aktiviteten var spesielt høy i 1. halvår 2009 og samlet gikk produksjonen opp med 5,5 prosent sammenlignet med året før. Skipsindustrien hadde derimot en nedgang på 4,1 prosent sammenlignet med 2008. Norsk og

Figur 6.3. **Konjunkturbarometer: Industri og bergverk. Faktorer som begrenset produksjonen, inneværende kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.4. **Konjunkturbarometer: Industri og bergverk. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.5. **Ordretilgang og ordreservert i industri i alt. Verdindeks. Trend. 2005=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

internasjonal oljevirkosomhet bidro også til at maskiner og utstyr hadde en videre vekst i produksjonen i 2009. For verkstedindustrien samlet sørget fall i produksjonen av metallvarer, elektrisk og optisk utstyr samt deler til motorkjøretøy for at produksjon gikk ned med 2,2 prosent i 2009, på tross av veksten i maskiner og utstyr.

Statistisk sentralbyrås konjunkturbarometer for industrien viste at gjennomsnittlig kapasitetsutnyttingsgrad i industrien gikk noe opp i 3. og 4. kvartal 2009 etter å ha falt i de 9 foregående kvartalene. Kapasitetsutnyttingsgraden var likevel ikke høyere enn 77 prosent i 4. kvartal 2009, som er svært lavt i et historisk perspektiv. Industriledernes forventninger om utviklingen i samlet ordrebeholdning nådde et bunnpunkt i 1. kvartal 2009. Utover året bedret forventningene til ordrebeholdningen seg noe, men det var likevel et flertall av industrilederne som ventet ytterligere fall i ordrebeholdningen. Tallet på arbeidsmåneders dekket av ordrebeholdningen lå ved utgangen av 2009 noe under det historiske gjennomsnittet for industrien. Konjunkturbarometeret viste ellers at ressursknapphet i form av mangel på råstoff, arbeidskraft eller produksjonskapasitet ikke utgjorde noen utfordring i 2009. Dette står sterkt i kontrast til årene 2006-08.

Industriledernes vurderinger av generelle utsikter på kort sikt (1. kvartal 2010) gikk fra negativ til nøytral i 4. kvartal 2009. Dette henger sammen med forventninger om bedre markedsvilkår for produsenter av innsatsvarer og konsumvarer. Framover ventes det her en stabilisering i produksjonsvolumet og ordrebeholdningen. Produsenter av investeringsvarer forventer en ytterligere reduksjon i produksjonsvolumet og sysselsettingen.

Investeringer

Samlede bruttoinvesteringer i industri og bergverksdrift falt med 29,1 prosent fra 2008 til 2009, viser tall fra nasjonalregnskapet målt i faste priser. Utviklingen var negativ gjennom hele året. Målt i løpende priser utgjorde samlede investeringer i 2009 om lag 24 milliarder kroner. Dette er et relativt høyt nivå sett i et historisk perspektiv, men betydelig lavere enn tilsvarende tall for 2007 og 2008. Avslutning av flere store prosjekter innen solcellerelatert virksomhet forklarer noe av nedgangen. I tillegg registreres det et fall i det generelle investeringsnivået. Overkapasitet og usikre fremtidsutsikter som en følge av svake konjunkturer er sannsynlige årsaker til dette. En gradvis omlegging til færre og større produksjonsenheter bidrar til å opprettholde et høyt investeringsnivå i næringsmiddel- og drikkevareindustrien.

6.3. Bygge- og anleggsvirksomhet

Produksjonen i bygge- og anleggsvirksomheten falt med 4,6 prosent fra toppåret 2008 til 2009, viser tall fra nasjonalregnskapet. De sesongjusterte volumtallene viser at nedgangen i produksjonen, som startet allerede mot slutten av 2008, var særlig sterk i 1. kvartal 2009 for så

Tabell 6.6. **Bygge- og anleggsvirksomheten. Markedsutvikling og produksjon. Prosentvis endring fra foregående periode**

	Mrd.kr		Volum		Pris	
	2009	2008	2009	2008	2009	2008
Bygge- og anleggsinvesteringer totalt	239,4	0,4	-11,4	5,9	2,6	
Boliger	77,7	-12,1	-18,9	5,8	2,6	
Bruttoproduksjon	309,2	4,0	-4,6	6,4	1,9	
Produktinnsats	198,8	4,7	-5,4	5,7	1,3	
Bruttoprodukt	110,4	2,8	-3,3	7,7	3,0	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

å flate ut i 2. kvartal. I tredje kvartal steg produksjonen, for så å falle ytterligere i 4. kvartal 2009.

Veksten i bygge- og anleggsinvesteringene stoppet opp i 2008 og falt kraftig i begynnelsen av 2009 som følge av finanskrisen, se tabell 6.6. Fra 2008 til 2009 sank de totale investeringene i bygg og anlegg med 11,4 prosent. Boliginvesteringene gikk ned med 18,9 prosent fra 2008 og nedgangen var sterk gjennom hele 2009.

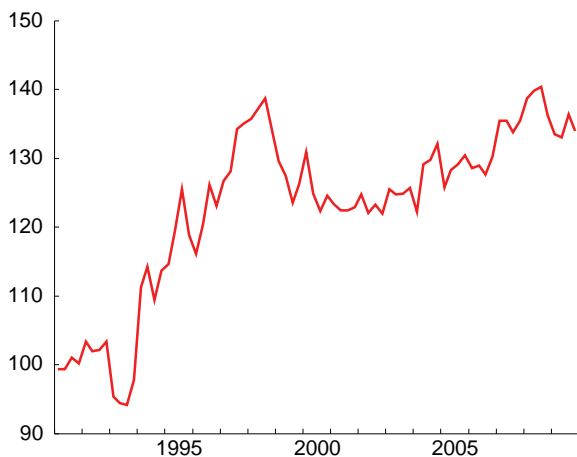
Bygge- og anleggsinvesteringene i det øvrige Fastlands-Norge falt med 17,1 prosent fra toppåret 2008 til 2009, og som i boligsektoren var nedgangen stor gjennom hele fjoråret.

Sysselsettingen i bygge- og anleggsvirksomheten sank i 2009 med 4,2 prosent fra et historisk høyt nivå i 2008, regnet som gjennomsnitt for hele året. Nedgangen startet i 4. kvartal 2008 og fortsatte fram til og med 3. kvartal 2009. For 4. kvartal i fjor viser sesongjusterte tall fra nasjonalregnskapet en moderat oppgang i sysselsettingen. Den positive utviklingen mot slutten av fjoråret bekreftes av NAV sin arbeidsmarkedsstatikk for 2009. Ferske tall for januar 2010 viser derimot ny vekst i ledigheten og indikerer fortsatt svak utvikling i bygge- og anleggsvirksomheten. Sammenlignet med januar 2009 har ledigheten økt med 35 prosent til om lag 13 700 helt ledige. Det gir en ledighetsrate på 7,0 prosent mot 5,2 prosent i januar 2009. Til sammenligning lå ledighetsraten tilbake i 2007 på under 2 prosent i gjennomsnitt for hele året.

Boliger og næringsbygg

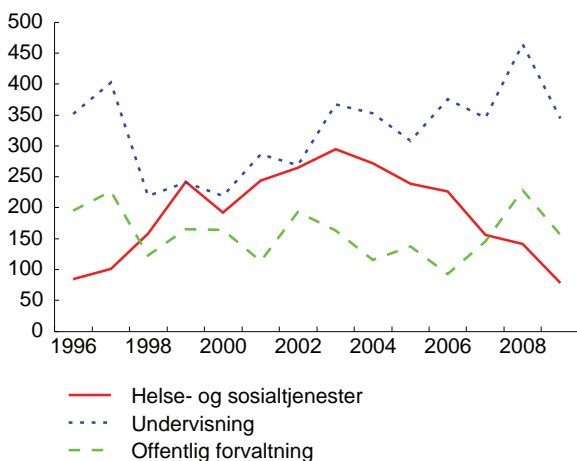
Aktiviteten i byggsektoren nådde en foreløpig topp i 3. kvartal 2008 for så å falle kraftig i 4. kvartal 2008 og 1. kvartal 2009, viser sesongjusterte tall fra produksjonsindeksen for bygg og anlegg. Nedgangen stoppet opp i 2. kvartal for så å flate ut i 3. kvartal 2009 godt hjulpet av en kraftig vekst i rehabiliteringsvirksomheten. Mot slutten av fjoråret viser produksjonsindeksen igjen nedgang i byggevirksomheten, både innen nybygg og rehabilitering. For hele 2009 sett under ett er produksjonen av nye bolig- og næringsbygg tilbake på om lag samme nivå som i 2005, og 15 prosent lavere enn i toppåret 2007

Figur 6.6. **Bruttoproduct i bygge- og anleggsvirksomhet. Sesongjustert. 1991=100**

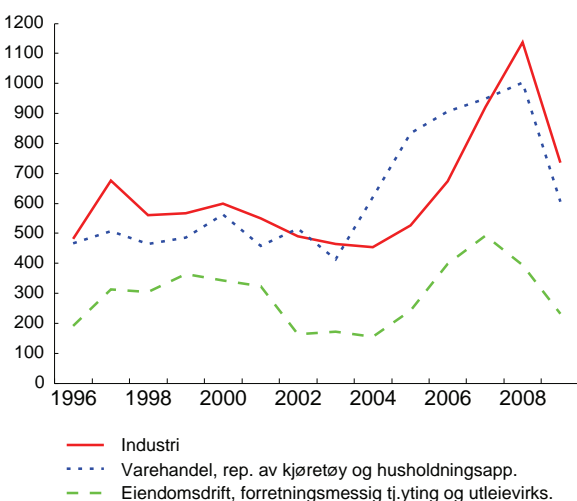
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.7. **Bygg satt i gang¹. Bruksareal etter brukers næring. 1 000 m²**

Foreløpige tall for perioden januar til november 2009.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.8. **Bygg satt i gang¹. Bruksareal etter brukers næring. 1 000 m²**

Foreløpige tall for perioden januar til november 2009.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boliger

Igangsettingen av nye boliger fortsatte å falle i 2009 og er nå tilbake til det nivået vi hadde på 1990-tallet. Trenden har vært fallende gjennom hele året og fra januar til november i 2009 var det registrert igangsatt vel 18 000 nye boliger ifølge foreløpige tall fra byggearealstatistikken. Det er 25 prosent færre boliger enn i samme periode året før, og en nedgang på 40 prosent fra toppåret 2007. Det er investeringene i nye blokkleiligheter som har falt mest de siste to årene, mens investeringene i nye eneboliger har ligget stabilt på et historisk lavt nivå.

Fritidsboliger

Produksjon av nye fritidsboliger gikk også ned i 2009 etter å ha nådd en foreløpig topp i 2008. I løpet av de tre første kvartalene i 2009 ble det meldt igangsatt 403 000 kvadratmeter bruksareal til fritidsboliger. Dette er 15 prosent mindre enn i samme periode året før og vi må tilbake til 2005 for å finne lavere igangsettingstall.

Næringsbygg

Veksten i igangsettingen av nye næringsbygninger og nye bygninger til offentlig sektor stoppet opp i 2008 og har falt kraftig gjennom hele 2009. Fra januar til november 2009 ble det påbegynt bygging av 2,82 millioner kvadratmeter bruksareal til næringsbygninger og bygninger til offentlig forvaltning, helse og undervisning, en nedgang på 31 prosent fra samme periode i 2008. Nedgangen var størst i privat sektor, men også i offentlig sektor har investeringene i nybygg gått markant ned.

Investeringene i nybygg i industrinæringen sank med 28 prosent når vi sammenligner igangsatt bruksareal i perioden januar-november 2009 med samme periode året før, se figur 6.8. Tilsvarende falt bygningsinvesteringene i varehandel med 37 prosent etter å ha ligget på et høyt nivå i de fire foregående årene. I tjenesteytende næringer er investeringene i nybygg mer enn halvert siden toppåret 2007.

I offentlig sektor faller investeringene i nybygg for helse- og sosialtjenester for sjette år på rad etter at flere store regionale sykehusutbygginger er ferdigstilt, se figur 6.7. Også innenfor offentlig forvaltning og undervisning viser byggearealstatistikken nedgang i nybygginvesteringene fra 2008 til 2009.

Ordretilgangen for nye næringsbygg og offentlige byggeprosjekter gikk markant ned i 4. kvartal 2008. Fra 1. kvartal til og med 3. kvartal 2009 har det vært en moderat vekst i tilgangen på nye prosjekter. På tross av dette var verdien av bedriftenes beholdning av næringsbygg og offentlige byggeprosjekter 23 prosent lavere ved utgangen av 3. kvartal 2009 enn i 3. kvartal 2008.

Rehabilitering

Utviklingen i rehabiliteringsvirksomheten, som kjenne-tegnes av moderate endringer, har de siste to årene økt

vesentlig. Lavere investeringer i nybygg har gitt ledig kapasitet, samtidig har regjeringens krisepakke bidratt til økt aktivitet i arbeidet med ombygging, opprusting og vedlikehold av i hovedsak offentlige bygninger. Produksjonen steg i dette segmentet med 9,7 prosent fra 2008 til 2009, viser produksjonsindeksen for bygge- og anleggsvirksomheten.

Anlegg

Finanskrisen påvirket produksjonen i anleggssektoren et kvartal senere enn i byggsektoren. Nedgangen kom først i 1. kvartal 2009 og deretter holdt aktiviteten seg om lag på samme nivå i de to etterfølgende kvartalene, i følge sesongjusterte tall fra produksjonsindeksen for bygge- og anleggsvirksomheten. I 4. kvartal 2009 økte produksjonen så med 1,7 prosent. Totalt over året falt anleggsproduksjonen med 7,7 prosent, fra et rekordhøyt nivå i 2008.

Statlige tiltaksmilliarder til samferdselsprosjekter har medvirket til at tilgang på nye anleggsordre har økt i de tre første kvartalene i 2009. Entreprenørenes beholdning av nye anleggsprosjekter og vedlikeholdsarbeider var 8 prosent høyere ved utgangen av 3. kvartal enn på samme tid i 2008. Utviklingen i produksjonsindeksen viser at tiltakene så langt har bidratt til å begrense nedgangen, og at veksten først kom på slutten av fjoråret.

Pris- og kostnadsutvikling

Kostnadsveksten i bygg- og anleggsnæringen flatet ut i 2009. I gjennomsnitt for hele 2009 økte prisene på summen av innsatsfaktorene arbeidskraft, materialer, maskiner m.m. til bygging av boliger og veganlegg med henholdsvis 2,4 og 0,9 prosent, sammenlignet med 2008. Terminvis omsetningsstatistikk sammenholdt med produksjonsindeksen for bygge- og anleggsvirksomheten, som måler utviklingen i henholdsvis verdi og volum, indikerer en nedgang i produsentpriser fra 2008 til 2009, og da særlig innenfor byggevirksomheten. Lavere marginer og økt produktivitet i en periode med strammere markedsf forhold er en mulig forklaring på en slik prisutvikling.

Fra desember 2008 til desember 2009 steg byggekostnadene for enebolig og boligblokk med henholdsvis 2,3 og 1,0 prosent. Fallet i trelastprisene stoppet opp før sommeren 2009, før de begynte å øke igjen utover høsten i fjor. Det medvirket til at byggekostnadene for eneboliger økte noe mer gjennom 2009 enn byggekostnadene for boligblokker.

Entreprenørenes kostnader til veganlegg økte kraftig fra slutten av 2007 og utover i 2008, på grunn av sterk vekst i prisene på viktige innsatsvarer. Særlig stålprisene og oljeprisene steg mye i denne perioden for så å falle markant i 4. kvartal 2008. Gjennom 2009 lå stålprisene stabilt på et lavere nivå mens oljeprisene begynte å stige igjen mot slutten av fjoråret. For hele året sett under ett var materialkostnadene og maskinkostnadene henholdsvis 5,4 og 2,3 prosent lavere i 2009 sammenlignet med 2008. Økte lønnskostnader

medvirket til at de totale kostnadene til nye veganlegg steg med 0,9 prosent fra 2008 til 2009.

Lavere oljepriser i 2009 bidrog til en nedgang i asfalteringskostnadene på 4,8 prosent sammenlignet med 2008. Entreprenørenes totale kostnader til drift og vedlikehold av vegger holdt seg uendret fra 2008 som i 2009.

6.4. Elektrisitetsforsyning

Produksjonen av elektrisk kraft på fastlandet var 132,8 TWh i 2009, se tabell 6.7. Det er 6,9 prosent lavere enn i 2008, som var et år med rekordhøy kraftproduksjon. Vannkraftproduksjonen stod for 95,7 prosent av fjorårets kraftproduksjon, mens varmekraft og vindkraft utgjorde henholdsvis 3,6 og 0,7 prosent. Siden kraftproduksjonen i Norge domineres av vannkraft, er tilsiget til vannmagasinene og utviklingen i magasinernes fyllingsgrad viktige størrelser. I følge NVE var det nyttbare tilsiget 124,9 TWh i 2009. Det er 2,4 TWh over normalen, men 4,7 prosent lavere enn i 2008. Foruten noen få uker på våren og høsten lå fyllingsgraden i vannmagasinene i fjor under medianverdiene, se figur 6.9. Referanseperioden for medianverdiene er 1990-2007. Ved utgangen av uke 53 var fyllingsgraden 5,3 prosent lavere enn medianverdien for uken.

Varmekraftproduksjonen steg betraktelig fra 2008 til 2009. Økningen har sammenheng med at driften på Kårstø kom i gang etter å ha stått stille gjennom store deler av 2008. Sterkere fall i prisen på gass sammenlignet med prisen på elektrisitet gjorde det lønnsomt å starte produksjonen. Selv om myndighetene har som målsetting å øke andelen «ren» fornybar energi har vindkraftproduksjonen steget forholdsvis beskjedent de to siste årene. Produksjonsveksten i 2008 og 2009 var henholdsvis 1,8 og 10 prosent. Til sammenligning økte vindkraftproduksjonen i gjennomsnitt 92 prosent årlig i perioden 2002-2007.

Kraftmarkedet Nord Pool knytter det norske kraftmarkedet til kraftmarkedene i de andre nordiske landene. Samtidig er det nordiske kraftsystemet integrert med resten av Europa gjennom overføringsforbindelser til Tyskland, Polen, Nederland, Russland og de baltiske landene. Kraftutvekslingen bidrar til mer stabil krafttilgang i Norge som reduserer behovet for innenlandsk reservekapasitet. I tillegg kan rask og relativt billig regulering av vannkraftproduksjonen utnyttet til eksport og import av kraft ettersom prisene i markedet varierer i løpet av døgnet. Myndighetenes satsing på fornybar kraft øker behovet for bedre overføringsforbindelse til utlandet. I den kommende 10-årsperioden vurderer Statnett å investere opp til 16 milliarder kroner i nye utenlandsforbindelser.

I 2009 ble det eksportert 14,6 TWh elektrisk kraft, mens vi importerte 5,6 TWh. Dette ga nettoeksport på 9 TWh. Gjennomsnittlig årlig nettoeksport i perioden 2000-2009 har vært 5 TWh.

Tabell 6.7. Kraftbalansen per år. TWh

	2007	2008*	2009*
Kraftproduksjon	137,2	142,7	132,8
+ Import	5,3	3,4	5,6
- Eksport	15,3	17,3	14,6
Nettoeksport	10,0	13,9	9,0
- Pumpekraftforbruk	1,5	1,4	1,2
- Nett-tap ¹	10,6	11,2	11,0
Netto innenlands forbruk ²	115,0	116,2	111,6
Kraftintensiv industri	33,8	34,0	26,9
Alminnelig forsyning	75,6	82,2	84,7
Temperaturkorrigert ³	78,5	85,7	86,8
Temp.avvik fra normalen, °C ⁴	1,3	1,4	1,0

¹ Inklusive forbruk i kraftstasjonene og statistisk differanse.

² Inklusive forbruk i elektrokjeler.

³ Elektrokjelforbruk er ikke temperaturkorrigert.

⁴ Avvik fra normalen for perioden 1961-1990.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Norges vassdrags- og energidirektorat og Meteorologisk institutt.

Redusert strømforbruk

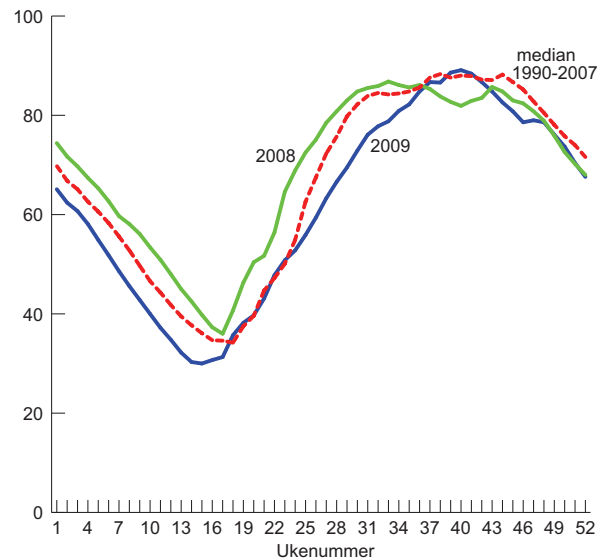
Nettoforbruket av strøm, som tilsvarer bruttoforbruket eksklusive nett-tap og pumpekraftforbruk, var 111,6 TWh i 2009. Det er en nedgang på 3,9 prosent i forhold til 2008. Størst nedgang har det vært i kraftintensiv industri. Der falt elektrisitetsforbruket med 21 prosent sammenlignet med året før. Nedgangen har sammenheng med finanskrisen og tilbakegangen i verdensøkonomien. Lavere etterspørsel fra utlandet etter produkter fra kraftintensiv industri førte til kraftig fall i prisene på blant annet stål og aluminium. Prisfallet rammet kraftintensiv industri hardt, og førte til betydelige reduksjoner i produksjon og strømforbruk. Nedgangen i strømforbruket var størst i produksjonen av jern, stål og ferrolegeringer som falt 33 prosent sammenlignet med 2008, mens både kjemiske råvarer og aluminium falt 17 prosent i samme periode.

I alminnelig forsyning var forbruket 84,7 TWh i 2009. Det er en oppgang på 3,1 prosent i forhold til året før. For landet sett under ett var middeltemperaturen i 2009 1,0 °C over normalen, mot 1,5 °C over normalen i 2008. På grunn av forholdsvis høy gjennomsnittstemperatur ligger det temperaturkorrigerte forbruket i alminnelig forsyning 2,1 TWh høyere enn det ukorrigerte. Fra 2008 til 2009 var veksten i det temperaturkorrigerte forbruket 0,1 prosent. Siden 1997 har det temperaturkorrigerte forbruket vært høyere enn det ukorrigerte forbruket.

Lavere strømpriser

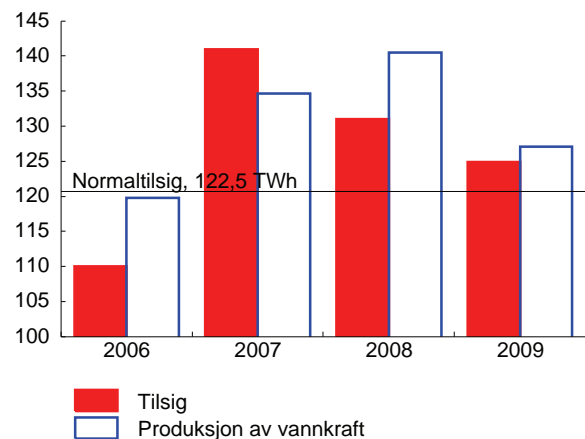
I 2009 var gjennomsnittlig systempris 30,5 øre/kWh for elektrisk kraft på Nord Pool. Det er 17 prosent lavere enn i 2008. På grunn av beskrankninger i overføringsnettet er det norske markedet delt opp i flere forskjellige prisområder. Gjennomsnittsprisen i de norske prisområdene var forholdsvis like i 2009. Sør-Norge (NO1) hadde den laveste gjennomsnittsprisen med 29,5 øre/kWh, mens Midt-Norge (NO2) og Nord-Norge (NO3) lå omtrent 1,5 øre/kWh høyere. Til sammenligning var prisforskjellen mellom prisområdene i 2008

Figur 6.9. Fyllingsgrad i vannmagasinene. Prosent

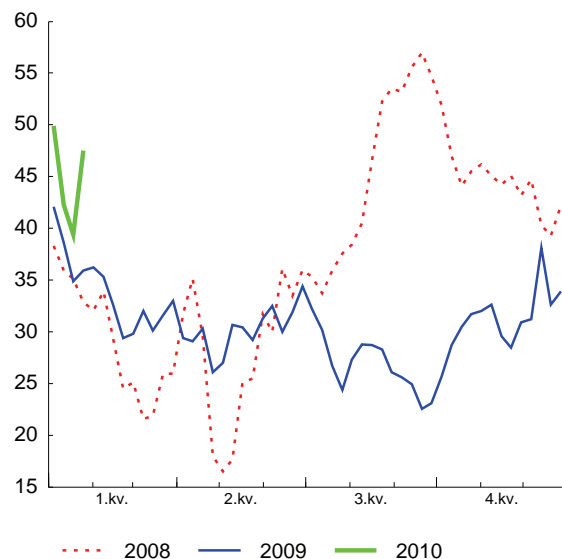
Kilde: Norges vassdrags- og energidirektorat.

Figur 6.10. Vannkraftproduksjon og tilsig. TWh

Normaltilsigtet er basert på et foreløpig anslag
Kilde: Norges vassdrags- og energidirektorat og Statistisk sentralbyrå

Figur 6.11. Systempris på elektrisk kraft, uketall. Uke 1 2008 - uke 4 2010. Øre per kWh

Kilde: Nord Pool.

Temaboks 6.1. **Veien videre i klimaforhandlingene**

Klimatoppmøtet i København i desember 2009 munnet ut i en avtale ("Copenhagen Accord") som signeres av de aller fleste deltakerlandene. Konsensus om avtalen ble blokkert av noen få enkeltland, ledet an av Venezuela, Nicaragua og Sudan. Det spiller imidlertid liten rolle for avtalens status, i og med at den uansett ikke er et juridisk bindende dokument, men mer noe i retning av en intensjonsavtale.

Noen hovedelementer i København-avtalen

- Avtalen fastslår at målet er å hindre at oppvarmingen av jordkloden overstiger 2 °C i forhold til førindustrielt nivå.
- I-landene forpliktet seg til å annonsere kvantifiserbare utslippsmål for 2020 innen 31. januar 2010. Men avtalen legger ingen føringer på hvor store disse utslippsmålene må være. Som i Kyoto-avtalen åpnes det for at de annonserte utslippsmålene kan nås gjennom kvotehandel mellom industrilandene.
- Avtalen sier at u-landene (med unntak av de fattigste) er forpliktet til å gjennomføre utslippsreduksjoner, uten å spesifisere omfanget. U-landene skal sende inn nasjonale rapporter hvert annet år som skal inneholde utslippsregnskap, tiltak u-landene er villige til å påta seg og resultater av tiltakene som er iverksatt. Bare tiltak det gis støtte til vil bli gjenstand for internasjonal måling, rapportering og verifisering. Tiltak det ikke gis støtte til skal bare kontrolleres nasjonalt.
- De neste tre årene skal det kanaliseres 10 milliarder dollar (ca 60 milliarder kroner) årlig fra i-land til u-land til utslippsreduksjoner og klimatilpasninger, og dette skal økes til 100 milliarder dollar i 2020. Den økonomiske støtten til klimatilpasninger skal særlig prioriteres i de mest sårbare utviklingslandene, som lavtliggende øystater og land i Afrika.
- Det legges opp til at en mekanisme for redusert avskoging skal etableres umiddelbart, slik at man raskt kan mobilisere finansiell støtte fra i-land. En stor del av midlene skal kanaliseres gjennom et nyopprettet Grønt klimafond. Det skal opprettes et panel som skal arbeide fram nødvendige finansieringsordninger.
- Det skal etableres en mekanisme for å fremme teknologitvilling og overføring av teknologi til u-land.
- Gjennomføringen av avtalen skal evalueres i 2015. I den forbindelse skal man også vurdere mer ambisiøse langsiktige målsettinger, inkludert et mål om å heve ambisjonsnivået til at global temperaturøkning ikke skal overstige 1,5 °C.
- Avtalen fremhever nødvendigheten av kostnadseffektive virkemidler.

Neste partsmøte er i Mexico City i november/desember 2010.

Utfordringer i forhandlingene

En viktig svakhet med København-avtalen er at den ikke gir noen pekepinn på hvor store utslippsreduksjoner man må få innarbeidet i et juridisk bindende avtaleverk for å nå målet om å begrense oppvarmingen til 2 °C, eller hvordan forpliktelsene skal fordeles på regioner og land.

Forhandlingene i København var preget av forskjeller i posisjoner mellom i-land og u-land. Mens den forventede utslippsveksten og potensialene for utslippsreduksjoner er størst i u-landene, er levestandard og utslipp per innbygger høyest i i-landene. Det var også store intersemotsetninger innenfor u-landsgruppen. Som ved tidligere forhandlingsmøter motarbeider noen store oljeproduserende OPEC-land en effektiv avtale. På den annen ytterlighet har man små øystater som er bekymret for havnivåstigning.

Hvorfor er klimaforhandlingene fastlåste?

For å begrense temperaturøkningen til 2 °C er man avhengig av at utslippsveksten i u-landene snus til utslippsnedgang i løpet av 10–20 år. Det er ikke tilstrekkelig at bare industrilandene og Kina gjennomfører tiltak. I Hoel og Holtsmark (2009) er dette illustrert. Der antas at alle industrialiserte land og Kina faser ut bruk av olje, gass og kull i løpet av det 21. århundre. Så raske utslippsreduksjoner er både politisk og økonomisk meget krevende, og vil heller ikke være nok til å oppnå 2 graders målet. I tillegg er det nødvendig å stoppe utslippsveksten og snu utslippene til en nedgang også i u-landene utenom Kina i løpet av 10–20 år. Denne gruppen av land har i dag en samlet befolkning på 4,3 milliarder mennesker, og befolkningsveksten er betydelig. CO₂-utslippene per person i dag er på knappe 2,0 tonn per hode, mot 5,3 i Kina og 12 tonn per hode i industrilandene. De lave CO₂-utslippene per hode i u-landene utenom Kina har direkte sammenheng med fortsatt utbredt fattigdom i mange av disse landene. Mer enn en milliard mennesker i denne gruppen har for eksempel ikke tilgang på strøm, og energiforbruket er meget lavt. CO₂-utslippene fra disse landene vil bli stadig mer dominerende i det globale bildet.

Både Kina og de øvrige u-landene vil trolig legge sterk vekt på å stimulere til økonomisk vekst i tiårene fremover. Det blir en stor utfordring å lage et internasjonalt avtaleverk som samtidig sikrer begrensninger i bruk av fossile brensler.

Fram til 2020 skal det kanaliseres 10-100 milliarder dollar årlig fra i-land til u-land, beløp tilsvarende henholdsvis 0,03 og 0,25 prosent av samlet BNP i verdens 20 rikeste land. Denne støtten skal gå til både utslippsreduksjoner og tilpasningstiltak. Stern-rapporten anslår at kostnadseffektive utslippsreduksjoner for å begrense oppvarmingen til 3 °C vil koste 1 prosent av globalt BNP. Dersom for eksempel de 20 rikeste landene dekker hele kostnadene, vil det utgjøre 1,4 prosent av deres samlede BNP (Bruvoll 2008). I tillegg kommer overføringer til klimatilpasninger. Kostnadene vil være vesentlig større dersom oppvarmingen skal begrenses til 2 °C, og høyere om en ikke legger sterk vekt på kostnadseffektivitet.

Referanser:

Bruvoll, A. (2008): Utslepp av klimagassar - kvar skal utsleppa kuttast? Samfunnsspeilet 4, 40-46.

Hoel, M. og B. Holtsmark, (2009): Utviklingslandene bestemmer klimautviklingen. Samfunnsøkonomen nr 7, s 38-48.

Stern Review Report, 2006. Online versjon see http://www.hm-treasury.gov.uk/independent_reviews/stern_review_economics_climate_change/stern_review_report.cfm.

UNFCCC. The Copenhagen Accord. Decision -/CP.15 at the UNFCCC Conference of the Parties no 15 (http://unfccc.int/files/meetings/cop_15/application/pdf/cop15_cph_auv.pdf).

Temaboks 6.2. Husholdningenes energibruk

Til tross for at befolkningen stadig øker har det samlede energiforbruket til boligformål ligget på omtrent samme nivå de siste 10-15 årene, på rundt 44-45 TWh. I 2007 og 2008 var årlig forbruk per husholdning på rundt 21 000 kWh, ned fra rundt 24000 kWh på 1990-tallet. Energiforbruk per person har relativt sett gått mindre ned enn forbruk per husholdning fordi det over tid har blitt færre personer per husholdning. Mens totalt forbruk per person lå omkring 10 000 kWh per år mesteparten av 1990-tallet har det vært på rundt 9 500 kWh de siste årene. Flere faktorer har bidratt til denne utviklingen, blant annet høyere gjennomsnittstemperatur de siste fem årene enn på 1990-tallet, høyere energipriser, energieffektivisering og bedre isolasjon. Krav til isolasjon ved nybygging har blitt skjerpet og fra 1. juli 2010 innføres obligatorisk energimerking ved salg og utleie av boliger. Informasjon om energieffektiviteten i boligene kan stimulere til ytterligere utbedringer.

Temperatur har stor betydning for energibruken. I varme år med milde vintre bruker norske husholdninger mindre energi enn i kalde år. Siden 1988 har det vært varmere enn normalt nesten hvert år, og i perioden 2002-2008 var det særlig varmt med mer enn 1 °C over klimanormalen alle årene. Inneværende vinter har vært kald, men forbruksdata for denne perioden foreligger ennå ikke.

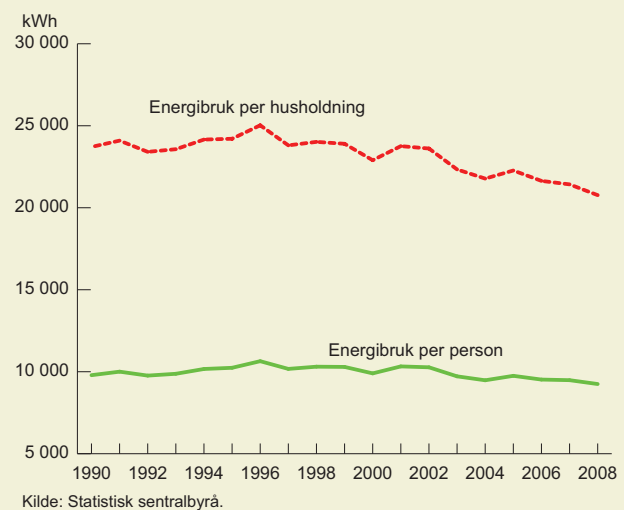
Både olje- og strømpriser har steget siden slutten av 1990-årene. Mens norske husholdninger tradisjonelt har hatt lave strømpriser sammenlignet med de fleste andre OECD land, har prisene siden 2003 nærmet seg gjennomsnittet i OECD, med rundt 80-90 øre/kWh totalt per år. Denne prisøkningen har også bidratt til å dempe veksten i husholdningenes energiforbruk.

Forbruk av olje og parafin i husholdninger har gått stadig nedover. I 2008 utgjorde fossile brenslere (fyringsolje,

parafin, kull, koks, gass) kun 4 prosent av husholdningenes forbruk til boligformål, ned fra 12 prosent i 1990. For husholdningssektoren samlet har vedforbruket steget noe siden 1990, mens forbruk av elektrisitet har vært relativt stabilt siden midten av 1990-årene.

Elektrisitet brukes til mange ulike formål i en husholdning, for eksempel belysning, klesvask og oppvarming. Analyser basert på data for 1990, 2001 og 2006 viser at andelen av energiforbruket som husholdningene bruker til oppvarming av bolig har vært stabil i disse årene, når vi korrigerer for variasjoner i utetemperatur. Over tid vokser imidlertid forbruket av elektrisitet til de mange nye elektriske husholdningsapparatene.

Total energibruk til boligformål per person og per husholdning. kWh

8,6 øre/kWh. Fra 11. januar 2010 er Sør-Norge delt opp i to prisområder.

Nedgangen i elektrisitetsprisene skyldes blant annet lavere priser på fossilt brensel i 2009. Fall i prisene på kull, olje og gass reduserte marginalkostnaden forbundet med termisk kraftproduksjon som igjen presset kraftprisen nedover. I det nordiske kraftmarkedet er det spesielt Danmark og Finland som baserer kraftproduksjonen på fossilt brensel. Den reduserte etterspørselen etter elektrisitet i Norge og resten av Norden bidro også til lavere kraftpriser.

Nedgangen i kraftprisene i elspotmarkedet ga også lavere priser i sluttbrukermarkedet i 2009. Foreløpige tall fra den kvartalsvise elektrisitetsprisstatistikken viser at total strømpris for husholdningene, medregnet avgifter og nettleie, var 85,9 øre/kWh i gjennomsnitt. Det er 3,8 prosent lavere enn året før. Kraftpris og nettleie uten avgifter var henholdsvis 35,2 øre/kWh og 24,7 øre/kWh i 2009, mens avgifter i alt utgjorde 25,9 øre/kWh.

Tabell 6.8. Priser på elektrisk kraft til husholdninger, landsgjennomsnitt 2008-2009. Norge. Øre/kWh¹

	Totalpris	Kraftpris ²	Nettleie ²
1.kvartal 2008	88,4	47,2	41,2
2.kvartal 2008	71,9	30,6	41,3
3.kvartal 2008	88,7	46,6	42,1
4.kvartal 2008	103,0	60,9	42,1
2008	89,3	47,7	41,6
1.kvartal 2009	92,3	49,3	43,0
2.kvartal 2009	83,2	40,3	42,9
3.kvartal 2009	82,4	39,5	42,9
4.kvartal 2009	82,0	39,1	42,9
2009	85,9	42,9	42,9

¹ Fastleddet er inkludert og er omregnet til øre/kWh for et forbruk på 20 000 kWh i året. Prisene er foreløpige.

² MVA og forbruksavgift på elektrisk kraft inkludert. MVA var 25 prosent i 2008 og i 2009, mens forbruksavgift var 10,5 øre/kWh i 2008 og 10,8 øre/kWh i 2009.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges vassdrags- og energidirektorat.

Temaboks 6.3. Makroøkonomiske beregninger av kostnader ved å nå myndighetenes utslippsmål for 2020

I januar 2008 inngikk flertallet på Stortinget en avtale om noen hovedlinjer i den norske klimapolitikken, det såkalte Klimaforliket. Forliket vektlegger betydningen av å få på plass en ambisiøs internasjonal klimaavtale. Samtidig er det fastsatt mål om norske bidrag til globale utslippskutt frem mot 2050, samt at 2/3 av de globale bidragene i 2020 skal være i form av innenlandske utslippskutt. Dette tilsvarer en reduksjon på 15-17 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i 2020 i forhold til referansebanen gitt i nasjonalbudsjettet for 2007. I 2011 skal regjeringen vurdere eksisterende og nye virkemidler for å nå disse målsettingene. En faggruppe, Klimakur 2020, ble opprettet sommeren 2008 for å utarbeide grunnlagsmateriale for en slik vurdering. Foruten Klima- og forurensningsdirektoratet, som leder gruppen, består den av følgende etater: Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE), Oljedirektoratet (OD), Statistisk sentralbyrå (SSB) og Statens vegvesen Vegdirektoratet (SVV).

En hovedoppgave i Klimakur 2020s mandat har vært å gjennomføre en virkemiddel- og tiltaksanalyse av hvordan innenlandske utslippskutt på 12-14 millioner tonn CO₂-ekvivalenter kan oppnås innen 2020. De øvrige 3 millioner tonnene antas å kunne bli godskrevet som CO₂-opptak i skog. Det presiseres at det er behov for en helhetlig, sektorovergripende analyse. Som svar på dette har Statistisk sentralbyrå foretatt makroøkonomiske beregninger av samfunnsøkonomiske kostnader ved å nå det innenlandske målet for kutt i CO₂-utslipp. Den makroøkonomiske analysen omfatter også en studie av Norges tilknytning til EUs kvotemarked.

Beregningene er utført ved hjelp av likevektsmodellen MSG-TECH, som er en nyutviklet versjon av SSBs makroøkonomiske likevektsmodell. Modellen skiller mellom utslippsreducerende tilpasninger som gjøres innenfor teknologier som alt er i bruk (vridninger i forbruksmønster, næringsstruktur og faktorbruk), og større omlegginger av teknologiene som krever nyinvesteringer. Slike teknologitiltak er modellert for prosessindustrien, petroleumsnæringen og vegtransport.

Ifølge denne makroanalysen kan en samlet reduksjon på 12 millioner tonn CO₂-ekvivalenter eksklusiv opptak i skog, nås ved en utslippspris for alle klimautslippskilder i Norge på 1528 kr pr tonn CO₂-ekvivalenter i 2020 (målt i 2004-kroner). Dette kan gjennomføres som en lik, felles avgift på klimautslipp for alle kilder, eller det kan skje gjennom etablering av et nasjonalt kvotemarked som omfatter alle kilder og hvor kvoteprisen representerer den marginale utslippskostnaden. Den samfunnsøkonomiske årlige kostnaden ved en slik politikk er beregnet til om lag 5 mrd kroner. I tillegg til det nasjonale målet ligger det som premisser i analysen at Norge har internasjonale forpliktelser i EUs kvotemarked og Kyoto-avtalen, samt selvpålagte mål om globale bidrag.

Den viktigste komponenten i kostnadene er tiltakskostnadene knyttet til utslippsreduksjonene som utløses i bedrifter og husholdninger. I tillegg medfører utgiftene til kvotekjøp i utlandet i størrelsesorden 20 prosent av de totale samfunnsøkonomiske kostnadene. Beregningene tar hensyn til at provenyet fra prisingen av utslipp kan tilbakeføres til samfunnet i form av lavere skatter, noe som stimulerer sysselsettingen og isolert sett reduserer de samfunnsøkonomiske kostnadene.

I beregningene vris ressurser vekk fra prosessindustrien, som har lavere elektrisitetspriser og arbeidsgiveravgifter, og dermed har lavere samfunnsøkonomisk marginalavkastning enn andre sektorer. Likevektsmodellen som benyttes antar implisitt at omstillingskostnadene ved endringer i næringsstrukturen blir små. Dermed virker denne ressursvridningen alt i alt gunstig på økonomien.

Utslippsreduksjonene som oppnås i makroanalysen fordeler seg omtrent likt mellom teknologitiltak og andre tilpasninger. Drøyt halvparten av reduksjonene kommer i kvotepiktig sektor, dvs. i virksomheter som omfattes av EUs kvotemarkedssystem.

Dersom det ikke innføres virkemidler overfor kvotepiktig sektor utover dem som følger av EUs kvotesystem frem mot 2020, vil øvrige utslippskilder måtte påta seg langt større utslippsreduksjoner. Andre samfunnsøkonomiske mål enn det nasjonale utslippsmålet kan motivere en slik differensiering, for eksempel hensyn til sysselsetting i distriktene og eksportnærings konkurranseevne. Tilpasning til EUs kvotesystem innebærer kutt på om lag 3 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i kvotepiktig sektor i Norge. For å oppfylle kravet til samlet reduksjon av utslipp innenlands, må da hele 9 millioner tonn CO₂-ekvivalenter tas i øvrige sektorer. I følge beregningene må utslippsprisen da opp i 3426 kroner/tonn CO₂-ekvivalenter for de øvrige utslippskildene. Et slikt differensiert system sørger ikke for at de billigste tiltakene blir utløst. I forhold til alternativet der alle utslippskilder stilles overfor samme CO₂-pris, vil de samfunnsøkonomiske kostnadene da dobles, til 10 mrd. kroner årlig.

I en analyse som isolerer effektene av de internasjonale forpliktelsene og selvpålagte globale bidragsmålene, finner vi at de innenlandske utslippsreduksjonene på langt nær er tilstrekkelige til å nå det innenlandske målet. Kun 3 millioner tonn CO₂-ekvivalenter reduseres innenlands; resten av Norges bidrag må realiseres ved kvotekjøp i utlandet. En sammenligning med de øvrige beregningene antyder at det er minst tre ganger så dyrt å ha innenlandske tilleggsmål. Resultatene er følsomme for antakelsene om fremtidige internasjonale kvotepriser og hvor godt de internasjonale kvotemarkedene fungerer.

Investeringer

Tall fra nasjonalregnskapet viser at samlede bruttoinvesteringer i kraftforsyning utgjorde 12,6 milliarder kroner i 2009, målt i løpende priser. Dette er bruttoinvesteringer i produksjon av elektrisitet, krafttransport

og distribusjon av elektrisitet. Målt i faste priser falt investeringene med 2,4 prosent fra 2008 til 2009. Utviklingen i investeringene preges av en vekst i 3. kvartal og tilsvarende nedgang i 4. kvartal 2009.

Tabell 6.9. **Jordbruk, jakt og viltstell. Produksjon og faktoreretterspørsel. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før**

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2009	2008	2009	2008	2009	2009
Produksjon	27,7	7,2	-4,1	-2,9	5,8	
Produktinnsats	18,0	2,6	-3,5	8,9	8,2	
Bruttoprodukt	9,6	13,9	-4,8	-18,3	1,2	
Bruttoinvesteringer	7,8	7,6	-2,1	5,0	2,6	
Timeverk ¹	105,0	-2,3	-3,4	..	..	

¹ Millioner utførte timeverk.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.10. **Markedsutviklingen for jordbruksvarer, jakt og viltstell. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før**

	Mrd. kr		Volum		Pris	
	2009	2008	2009	2008	2009	2009
Produksjon	27,8	7,0	-4,3	-3,0	5,8	
Eksport	0,4	-5,5	15,3	-1,7	-14,5	
Hjemmeleveranser	27,5	7,2	-4,5	-3,0	6,1	
Import	7,0	7,9	-13,0	11,5	1,6	
Innenlandsk anvendelse	34,5	7,4	-6,3	-	4,9	
Lagerendringer	-1,4	5,1	-5,0	..	..	
Innenlandsk etterspørsel	35,9	2,2	-1,3	-0,2	4,6	

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

6.5 Primærnæringene

Produksjonen i primærnæringene økte med 1,7 prosent fra 2008 til 2009, viser tall fra nasjonalregnskapet målt i faste priser. Produksjonen falt i jord- og skogbruk, men økte i fiske og fangst samt akvakultur. I 2009 utgjorde bruttoproduktet i primærnæringene 1,0 prosent av bruttonasjonalproduktet. Antall utførte timeverk i primærnæringene fortsetter å falle. Etter en nedgang på 3,3 prosent fra 2008 til 2009 utgjorde utførte timeverk i primærnæringene 3,8 prosent av utførte timeverk i økonomien som helhet i 2009.

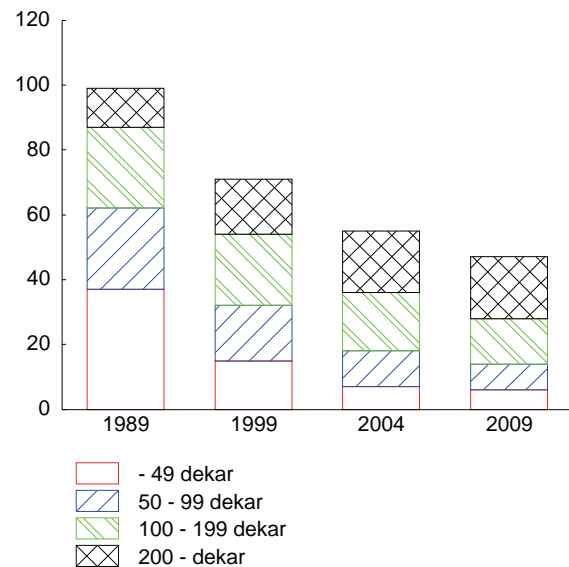
Jordbruk og skogbruk

Ifølge tall fra nasjonalregnskapet falt produksjonen i jordbruket med 4,1 prosent fra 2008 til 2009, målt i faste priser. I 2009 utgjorde jordbrukets bruttoprodukt 9,6 milliarder kroner. Dette utgjør 0,4 prosent av bruttonasjonalproduktet.

Antall jordbruksbedrifter og sysselsettingen i jordbruket viser sammenhengende nedgang over mange år. Fra 1999 til 2009 ble antall bedrifter redusert med 32 prosent. Siden 2003 har nedgangen gradvis avtatt, og fra 2008 til 2009 var avgangen av bedrifter 1,9 prosent. Størrelsen på jordbruksarealet i bruk er relativt stabilt, men i Agder, deler av Vestlandet og deler av Nord-Norge er det nedgang.

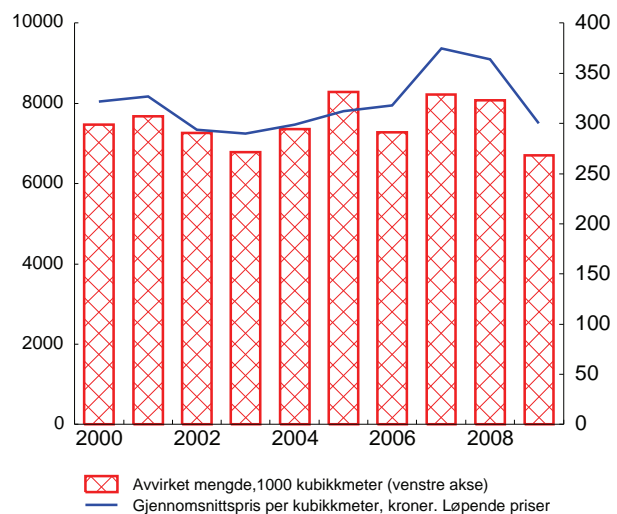
Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes med utgangspunkt i normaliserte regnskaper, utarbeidet av Budsjettnemnda for jordbruket. Regnskapene viser at vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk falt fra 162 200 kroner i 2007 til 158 400 kroner i 2008. Nedgangen må ses i lys av den internasjonale matkrisen

Figur 6.12. **Antall jordbruksbedrifter (i tusen), etter størrelse på jordbruksarealet i drift**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.13. **Skogbruk. Avvirkning av tømmer for salg og gjennomsnittspris per kubikkmeter solgt tømmer**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

som blant annet medførte meget stor prisøkning på kunstgjødsel og betydelig prisøkning på forråvarer. For 2009 er det budsjettert et vederlag på 183 300 kroner. Tallene er eksklusive virkningen av jordbruksfradraget ved ligningen. For 2009 er inntektsvirkningen av jordbruksfradraget anslått til 21 700 kroner per årsverk.

På grunn av den ekstraordinære prisveksten på kunstgjødsel i 2008 ble det i desember 2008 – januar 2009 gjennomført justeringsforhandlinger i jordbruket. Det ble gitt en delvis kompensasjon på 500 millioner kroner i form av økning av målprisene for jordbruksprodukter. Målprisene er de prisene jordbruket ifølge jordbruksavtalen har rett til å ta i gjennomsnitt over året, gitt et balansert marked, det fastsatte importvernet og de markedsreguleringsmulighetene som er til disposisjon.

Videre var partene enige om en samlet gjennomgang av kunstgjødsel- og kraftfôrkostnadene som en del av jordbruksforhandlingene våren 2009. Resultatet av disse forhandlingene ble en ny økning av målprisene på 290 millioner kroner på årsbasis. For budsjettåret 2010 vil overføringene fra staten øke med 560 millioner kroner, fra 12 337 millioner kroner i 2009. Det forventes en vesentlig prisreduksjon på kunstgjødsel. Til sammenligning ga jordbruksoppkjøret våren 2008 en økning i målprisene og bevilgningene over statsbudsjettet på respektive 1 505 millioner kroner og 350 millioner kroner.

Jordbruket inngår i de pågående forhandlingene i WTO (Doha-runden), som omfatter tollsatser, internstøtte, avskaffelse av eksportsubsidier og spesiell behandling av u-land. Det ble heller ikke i 2009 oppnådd enighet om en ny avtale for jordbruket.

I skogbruket falt produksjonen med 17,0 prosent fra 2008 til 2009, ifølge tall fra nasjonalregnskapet i faste priser. I 2009 utgjorde skogbrukets bruttoprodukt 3,1 milliarder kroner. Inkludert i dette beløpet er beregnet verdi av økningen i stående tømmer volum fra 2008 til 2009. Bruttoproduktet i skogbruket utgjorde 0,1 prosent av bruttonasjonalproduktet i 2009.

Ifølge foreløpige tall solgte skogeierne 6,7 millioner kubikkmeter tømmer i 2009. Det er 1,4 millioner kubikkmeter mindre enn året før og det laveste kvantumet siden midten av 1970-tallet. Bruttoverdien av tømmeret solgt til industrien i 2009 var 2,0 milliarder kroner. Foreløpige beregninger viser at skogeierne fikk 300 kroner i gjennomsnitt per kubikkmeter solgt tømmer, noe som er 64 kroner mindre enn i 2008. Gjennom siste halvdel av 2009 var det likevel en prisoppgang for tømmer til sagbrukene, og gjennomsnittsprisen økte fra 345 kroner i mai til 432 kroner i desember.

Fiske, fangst og akvakultur

Produksjonen i fiske, fangst og akvakultur økte med 10,0 prosent fra 2008 til 2009, ifølge nasjonalregnskapstall i faste priser. I 2009 utgjorde bruttoproduktet 11,0 milliarder kroner (0,5 prosent av bruttonasjonalproduktet), hvorav 5,0 milliarder av bruttoproduktet var fra akvakultur. Fiske, fangst og akvakultur er betydelige eksportnæringer, og for 2009 viser foreløpige tall en samlet eksportverdi av fisk og skalldyr på 43,5 milliarder kroner, noe som utgjør 5,8 prosent av samlet norsk eksportverdi (13,8 prosent eksklusive eksportverdien av råolje, naturgass og kondensater).

Samlet fangstmengde i de tradisjonelle havfiskeriene økte med 3,7 prosent fra 2008 til 2009. Kvantumet i 2009 er det samme som for fem år siden, men i denne perioden har den andel av fangsten som går til konsum økt fra 58 til 82 prosent. Foreløpige tall for 2009 viser at førstehåndsverdien av fangsten falt med 1,0 milliard kroner fra 2008. Det er i hovedsak torsk og makrell som bidrar til verdifallet. For disse to fiskeslagene sank gjennomsnittsprisen med respektive 30 og 25 prosent.

Tabell 6.11. Fiske, fangst og oppdrettsnæringen. Produksjon og faktoretter spørsmål. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før

	Mrd. kr 2009	Volum		Pris	
		2008	2009	2008	2009
Produksjon	36,5	4,2	10,0	-3,0	1,7
Produktinnsats	25,5	5,1	9,9	5,9	2,6
Bruttoprodukt	11,0	2,7	10,1	-18,4	-0,2
Bruttoinvesteringer	2,5	104,8	-31,9	4,6	8,6
Timeverk ¹	27,9	2,3	-3,7	..	..

¹ Millioner utførte timeverk.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.12. Markedsutviklingen for fiske, fangst og oppdrettsnæringen. Milliarder kroner og prosentvis endring fra året før

	Mrd. kr 2009	Volum		Pris	
		2008	2009	2008	2009
Produksjon	35,5	4,3	10,0	-3,0	1,8
Eksport	20,5	4,5	10,2	1,4	12,0
Hjemmeleveranser	15,0	4,2	9,7	-7,5	-9,4
Import	1,0	5,1	87,9	17,4	-12,6
Innenlandsk anvendelse	16,0	4,2	12,2	-6,7	-9,1
Lagerendringer	-1,2	0,1	1,3	..	..
Innenlandsk etterspørsel	17,2	3,7	9,9	-6,0	-10,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Samlet fangstverdi i 2009 var 11,1 milliarder kroner, og av dette står torsk for 25 prosent og sild for 24 prosent.

Laks utgjør 88 prosent av mengde solgt fisk fra norske oppdrettere. Regnbueørret utgjør om lag 9 prosent, mens andre fiskeslag, hvorav torsk er viktigst, utgjør knapt 3 prosent av totalt kvantum. Eksportert mengde laks (fersk og fryst) har økt hvert år i perioden 1999 - 2009, unntatt i 2001. I 2009 ble det eksportert 615 000 tonn laks, som er vel en fordobling siden 1999 og 11 prosent mer enn i 2008. Gjennomsnittlig eksportpris for laks har svingt mye i perioden. Siste år med prisfall var 2007 da gjennomsnittsprisen falt med 17,5 prosent. For 2009 er den foreløpige gjennomsnittsprisen 13,6 prosent høyere enn i 2008. Samlet verdi av den eksporterte laksen var 18,8 milliarder kroner i 2009, mot 14,9 milliarder kroner året før. Noe av økningen i lakseeksporten skyldes stor nedgang i produksjonen i Chile på grunn av sykdom på fisken.

EU er det viktigste markedet for norsk oppdrettsfisk. I 2009 gikk 74 prosent av den eksporterte laksen til landene i EU. Også Russland er et viktig marked for fersk og fryst oppdrettslaks, og i 2009 utgjorde eksporten til Russland 10 prosent av Norges eksport av disse produktene.

Høsten 2009 ble det rapportert økende problemer med lakselus i norske oppdrettsanlegg, og næringen er pålagt å gjennomføre samordnede avlusninger, både av hensyn til egen fisk og villaksen. Innenfor torskoppdrett har økonomien vært svak i flere år, og i 2009 førte ytterligere prisnedgang til at flere aktører avvirket driften.

6.6 Utenriks sjøfart

Produksjonen i utenriks sjøfart målt i løpende priser gikk ned med 19,7 prosent fra 2008 til 2009, viser tall fra nasjonalregnskapet. Utviklingen er fordelt på en 7,2 prosent prisnedgang og en volumnedgang på 13,4 prosent. I begynnelsen av 2009 så det svært mørkt ut for bransjen totalt sett. Særlig hadde tørrlastet blitt rammet i siste halvdel av 2008 med enorme reduksjoner i dagratene. Tanksegmentet hadde ikke blitt rammet i like stor grad, men i lys av de globale finansmarkedsproblemene så det heller ikke så lyst ut for tankbransjen fremover. Frykten var tilstede for en total kollaps. Etter at året er omme tyder det på at tørrbulksegmentet nok gikk bedre enn forventet, mens tanksegmentet gikk dårligere. Allikevel kan man si at næringen totalt sett har vært gjennom en vanskelig periode, noe som gjenpeiles i tallene for produksjonsutvikling.

Etter sterk vekst i bruttoinvesteringene i utenriks sjøfart noen år, har veksten nå snudd til nedgang. Fra 2008 til 2009 var nedgangen på 12,6 prosent fordelt på en volumnedgang på 10,8 - og en prisnedgang på 2,1 prosent. Bruttoinvesteringene i fast realkapital var på 19,1 milliarder kroner i 2009. Den sterke nedgangen i investeringer må sees i lys av den globale

Boks 6.1. Kort om utenriks sjøfart

Utenriks sjøfart er en internasjonal næring. Et skip kan eies av et selskap i ett land, drives av et selskap i et annet land, og være registrert i et tredje. Eierstrukturen er ofte kompleks, og bidrar til at det i praksis er vanskelig å skille ulike lands sjøfartsvirksomhet. Nasjonalregnskapet regner inntekter og utgifter knyttet til driften av et skip som driftsinntekter og -utgifter for Norge dersom operatøren av skipet er norsk. Norske selskapers inntekter knyttet til utleie av skip til norske eller utenlandske selskap, ved såkalt tidsbefraktning eller bareboatbefraktning, regnes også som norsk produksjon. Norske selskapers datterselskap i utlandet, som ofte står for driften av selskapets skip, regnes ikke som norske selskaper, og inkluderes derfor ikke i norsk produksjon.

Skipets nasjonalitet bestemmes ut i fra nasjonaliteten til skipets eier. Hovedprinsippet er at den norske eierandelen skal være minst 50 prosent for at skipet skal regnes som norsk. Dette gjelder uavhengig av hvilket flagg skipet seiler under.

Definisjonsmessig ble innholdet i næringen utenriks sjøfart endret i forbindelse med hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet i 2006. Tidligere var supplyvirksomhet fordelt på næringene innenriks- og utenriks sjøfart. Fra og med 2004 ble supplyvirksomhet en egen næring. Denne næringen presenteres nå sammen med utenriks sjøfart i nasjonalregnskapets tabeller. Supplyvirksomhet holdes dermed utenfor begrepet Fastlands-Norge. Bakgrunnen for å definere supplyvirksomhet som en egen næring var vanskeligheter med å opprettholde skillet mellom innenriks- og utenriksfart. Det faktum at supplyvirksomhet er en oljerelatert transportaktivitet som er voksende på eksportmarkedene, var viktig for beslutningen om å holde supplyvirksomhet utenfor Fastlands-Norge.

Tabell 6.13. Produksjon og faktoreterspørsel i utenriks sjøfart. Prosentvis endring fra året før

	Løpende priser		Volum		Pris	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Produksjon	4,2	-19,7	0,2	-13,4	4,0	-7,2
Produktinnsats	0,7	-18,8	0,3	-13,2	0,4	-6,5
Bruttoprodukt	13,8	-21,6	0,0	-13,9	13,8	-8,9
Bruttoinvesteringer	41,3	-12,6	29,3	-10,8	9,3	-2,1
Sysselsetting	102,6 ¹	98,7 ¹	5,2 ²	-3,8 ²	3,0 ³	3,6 ³

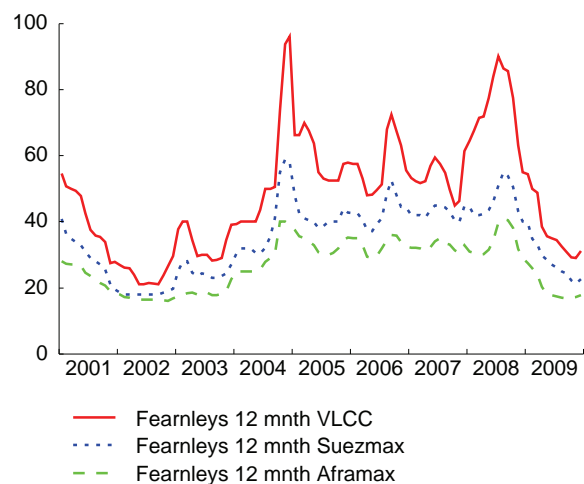
¹ Total sysselsetting i millioner utførte timeverk.

² Total sysselsetting. Prosentvis endring fra året før

³ Lønnskostnader per utførte timeverk (lønnstakere)

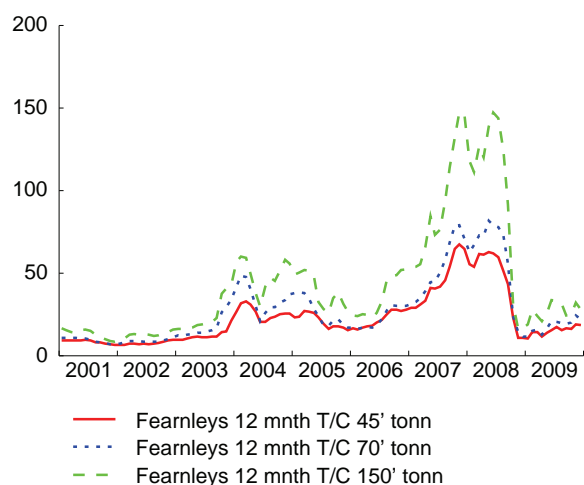
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.14. Utvikling i fraktrater for frakt av olje. Basert på noteringer i 1000 US dollar per dag.

Kilde: Fearnleys Monthly.

Figur 6.15. Utvikling i fraktrater for frakt av tørrbulk. Basert på noteringer i 1 000 US dollar per dag

Kilde: Fearnleys Monthly.

finansmarkedssituasjonen og ringvirkningene dette har gitt for produksjon og etterspørsel etter varer. Investeringsaktiviteten i skipsfarten er preget av ordre som ligger langt frem i tid, ofte mange år. At man til tross for dette ser så sterk investeringsnedgang kan tyde på at man har lite tro på bransjen fremover. Mangel på finansiering og kansellering av kontrakter kan være en annen forklaring.

Sysselsettingen i næringen, som også omfatter utenlandske sjøfolk på norske skip, har gått ned med 1 600 sysselsatte fra 2008 til 2009. Totalt antall sysselsatte er 51 400 for 2009, inkludert selvstendige og lønnstakere.

I perioden fra desember 2008 til desember 2009 har det nærmest vært en halvering av de gjennomsnittlige tankfraktrater for de tre største skipsgruppene VLCC, Suezmax og Aframax. Tankmarkedet er følsomt overfor svingninger i etterspørselen etter olje, ettersom frakt av olje står for mesteparten av fraktinntektene.

Den gjennomsnittlige eksportprisen på råolje falt med 28,6 prosent fra 2008 til 2009. Tankratene gjennom 2009 hadde et lignende forløp som verdensmarkedsprisene for råolje, med stor nedgang i de tre første kvartalene for så å flate ut og stige litt i 4. kvartal.

Etter å ha steget i lengre tid falt fraktratene for tørrlast på verdensmarkedet dramatisk mot slutten av 2008 slik at det ved slutten av året lå lavere enn i begynnelsen av året. I 2009 har dagratene for alle skipstyper steget betraktelig gjennom året, noe som indikerer en økende etterspørsel etter frakttjenester.

6.7. Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge

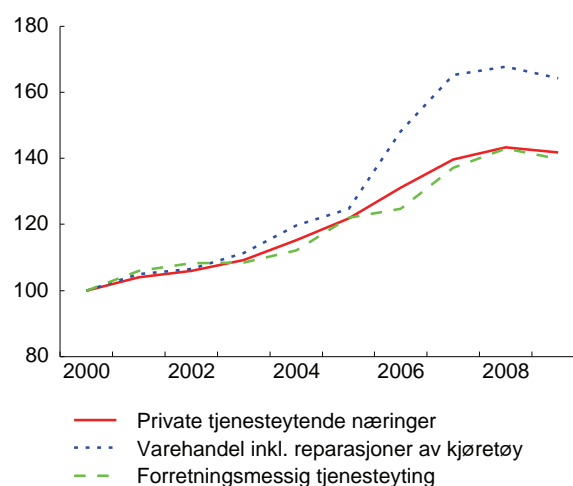
De private tjenesteytende næringene sto i 2009 for om lag 46 prosent av bruttonasjonalproduktet for Fastlands-Norge. Dette er uendret fra året før. Samlet sett sto disse næringene for 47 prosent av sysselsettingen i Fastlands-Norge.

Bruttoproduktet i privat tjenesteyting gikk ned med 1,1 prosent fra 2008 til 2009, regnet i volum, etter en vekst på 2,7 prosent året før. Nedgangen startet mot slutten av 2008 og fortsatte i 2009. Forretningsmessig tjenesteyting og transportnæringene var de største bidragsyterne til nedgangen, mens finansiell tjenesteyting, post og telekommunikasjon samt personlig tjenesteyting hadde positiv vekst i bruttoproduktet i 2009. Antall sysselsatte personer gikk samlet sett ned med 1 prosent, mens arbeidsinnsatsen målt i utførte timeverk avtok med 1,1 prosent.

Nedgang i forretningsmessig tjenesteyting ...

Forretningsmessig tjenesteyting står for om lag 15 prosent av BNP for Fastlands-Norge, og eiendomsdrift og databehandlingstjenester utgjør om lag halvparten av dette. I tillegg omfatter forretningsmessig tjenesteyting blant annet arkitektvirksomhet og teknisk konsulentvirksomhet, bedriftsrådgivning, regnskapstjenester,

Figur 6.16. **Bruttoproduksjon i privat tjenesteyting, Fastlands-Norge utenom boligjenester. Volumutvikling. 2000=100**

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

utleietjenester og annonse- og reklamevirksomhet. Fra 2008 til 2009 var det en nedgang i bruttoproduktet i disse næringene på 2,1 prosent samlet sett. Nedgangen var særlig sterk gjennom andre halvår, og omfattet de fleste næringene innen forretningsmessig tjenesteyting. Størst reduksjon var det innenfor utleie og formidling av arbeidskraft, som markerte seg med høy vekst i 2008, og i annonse- og reklamevirksomhet. Disse næringene utgjør bare en liten andel av forretningsmessig tjenesteyting, og den relative betydningen av denne nedgangen er derfor beskjeden. Detaljerte tall viser ellers at databehandlingstjenester, arkitektvirksomhet og teknisk konsulentvirksomhet også gikk relativt sterkt ned sammenlignet med 2008. Eiendomsdrift, som utgjør i overkant av 30 prosent av forretningsmessig tjenesteyting, bidro til å dempe nedgangen. Sysselsettingen i forretningsmessig tjenesteyting viste nedgang på 0,4 prosent fra 2008 til 2009.

Varehandel inklusive reparasjon av biler hadde en nedgang i bruttoproduktet, regnet i volum, på 2,1 prosent i 2009. Sesongjusterte tall viser at nedgangen i varehandelen startet andre halvår 2008 og fortsatte inn i 1. kvartal 2009. Fra 2. kvartal har bruttoproduktet i varehandelen igjen økt klart. I 2009 utgjorde varehandel om lag en firedel av bruttoproduktet i de private tjenesteytende næringene, og sto for cirka 11 prosent av total BNP for Fastlands-Norge. Det var en nedgang i sysselsettingen i varehandel inklusive reparasjon av biler på 2,2 prosent i 2009.

... mens finansiell tjenesteyting og post og telekommunikasjon økte

Verdiskapningen, eller bruttoproduktet, i finansiell tjenesteyting økte med 2 prosent fra 2008 til 2009. Denne veksten var noe høyere enn året før, da bruttoproduktet økte med 1,6 prosent. Finansiell tjenesteyting, som omfatter bank og forsikring samt annen finansiell tjenesteyting, sto for opp under 12 prosent av bruttoproduktet i de private tjenesteytende næringene i 2009. En

Tabell 6.14. Private tjenesteytende næringer, Fastlands-Norge. Nivå og prosentvis endring fra året før

	Bruttoprodukt					Utførte timeverk			
	Nivå ¹	Endring volum		Endring pris		Nivå ²	Endring		
	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Varehandel inkl. reparasjon av kjøretøy osv.	178,6	1,5	-2,1	1,3	-0,6	507,4	497,5	3,6	-2,0
Hotell- og restaurantvirksomhet	33,0	1,6	-3,3	4,0	5,1	104,0	102,9	2,5	-1,2
Transportnæringer ³	58,8	2,3	-5,8	-1,7	8,9	197,0	191,0	3,0	-3,0
Post og telekommunikasjon	25,3	2,2	2,9	-11,5	-14,5	53,3	49,5	2,7	-7,2
Finansiell tjenesteyting	94,3	1,6	2,0	8,8	7,6	76,6	76,0	2,9	-0,7
Forretningsmessig tjenesteyting	233,5	4,2	-2,1	6,2	3,8	453,7	453,9	8,3	0,0
Personlig tjenesteyting	114,5	3,1	2,7	4,8	6,2	279,9	282,0	2,8	0,8
Sum private tjenesteytende næringer	738,1	2,7	-1,1	3,4	3,5	1 671,9	1 652,8	4,5	-1,1

¹ I løpende priser, milliarder kroner.

² Millioner timeverk utført av lønnstakere og selvstendige.

³ Utenom utenriks sjøfart.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

stor andel av inntektene i finansnæringen kommer fra rentemarginen på lån og innskudd. Gjennom 2009 var rentemarginene i snitt høyere enn i 2008, og disse bidro sterkt til økningen i næringen. Sysselsettingen i finansielle tjenesteytende næringer var tilnærmet uendret fra 2008 til 2009.

Bruttoproduktet i post og telekommunikasjon viste en volumøkning på 2,6 prosent i 2009, tilsvarende var økningen 2,2 prosent i 2008. Posttjenestene hadde betraktelig nedgang, mens teletjenestene, som sto for om lag fire femtedeler av produksjonen i næringen, bidro til positiv vekst i bruttoproduktet samlet sett. I likhet med 2008, gikk prisene på teletjenester ytterligere ned i 2009. Post og telekommunikasjon sto for om lag 4 prosent av bruttoproduktet i de private tjenesteytende næringene. Sysselsettingen i post og telekommunikasjon hadde en nedgang på 6,3 prosent i 2009.

Svak utvikling i reiselivsnæringene

Bruttoproduktet innenfor transportnæringene, som inkluderer jernbane- og sporveistjenester, annen landtransport, lufttransport, innenriks sjøfart samt tjenester tilknyttet transport, gikk ned med 5,8 prosent i faste priser i 2009. Foreløpige tall viser at nedgangen i bruttoproduktet særlig var stor for godstransport på vei. Reisebyråvirksomhet, som inngår tjenester tilknyttet transport, viste også nedgang i produksjonen. Tall fra Avinor viser at antall flypassasjerer gikk ned med 2,2 prosent fra 2008 til 2009, mens passasjertransporten for buss, båt og bane derimot hadde positiv utvikling i 2009.

Hotell- og restaurantvirksomhet utgjorde om lag 4 prosent av samlet bruttoprodukt i de private tjenesteytende næringene. I 2009 hadde disse næringene en samlet nedgang i volumet i bruttoproduktet på 3,3 prosent. Den største nedgangen skjedde innen hotellovernatting, men det var også negativ utvikling innenfor annen overnatting, som inkluderer blant annet camping og hyttegrender. Restaurantvirksomhet, som utgjør om lag 70 prosent av hotell- og restaurantvirksomhet totalt, hadde også nedgang fra 2008 til 2009. Det har vært nedgang i hotell- og restaurantvirksomhet gjennom

hele 2009. Nedgangen startet allerede andre halvår 2008. Sysselsettingen i hotell- og restaurantvirksomhet gikk ned med 1,7 prosent fra 2008 til 2009.

Næringene i gruppen personlig tjenesteyting hadde en volumvekst i bruttoproduktet på 2,7 prosent i 2009. Personlig tjenesteytende næringer er en samlebetegnelse for en rekke næringer. Disse er private undervisnings- og helsetjenester samt blant annet lotteri- og tipping, kino og kulturell tjenesteyting mv. De personlig tjenesteytende næringene sto i 2009 til sammen for 7 prosent av totalt bruttonasjonalprodukt for Fastlands-Norge.